

Ks. Tadeusz Gacia¹

***Latinitas curialis* na przykładzie *Epistulae gratulatoriae* Benedykta XVI. Przybliżenia leksykalne i stylistyczne**

Gdy imperium rzymskie chyliło się ku upadkowi, miejsce administracji państwowej zaczęła zajmować administracja papieska. Szło to w parze z ogromnym wzrostem znaczenia urzędu papieskiego, co widać na przykładzie Leona I, jednego z najwybitniejszych papieży nie tylko tamtego czasu. W dokumentach kurii papieskiej kultywowano język, którym posługiwały się urzędy Rzymu w okresie późnego antyku. Był to język ścisły, juredyczny, poddany regułom stylu administracji, a zarazem wytworny, odmienny od języka używanego na co dzień przez chrześcijan w mowie i w piśmie². Jeśli chodzi o kwestię odmienności, można widzieć tu analogię do łaciny liturgicznej, która ze względu na swój kunszt, dostojność i hieratyczność, a także obecność elementów juredycznych, również była dalece inna niż codzienny język łaciński³. Dlatego, nawiasem mówiąc, nie zgadza się z prawdą stereotypowe twierdzenie, że wprowadzenie języków narodowych do liturgii po Vaticanum II były mniej więcej tym samym, co latynizacja liturgii w starożytności. Obecnie, pomimo oczywistego i widocznego upadku języka

¹ Ks. dr hab. Tadeusz Gacia, kierownik Katedry Filologii Łacińskiej w Instytucie Literaturoznawstwa na Wydziale Nauk Humanistycznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; e-mail: tadeusz.gacia@kul.lublin.pl; ORCID 0000-0002-1836-9506.

² C. Pavanetto, *Elementa linguae et grammaticae Latinae*, Roma 2009, s. 183: „Hic stilus est quidem iuridicus, arte compositus et obnoxius traditis formulis eoque commendatur quod summa perspicuitas cum elegantissimis sermonis coniungitur, atque luculentum praebet testimonium praestantissimi Romanorum ingenii”.

³ Por. Ch. Mohrman, *Łacina liturgiczna – jej początki i charakter. Trzy wykłady (I)*, tł. T. Dekert, „Christianitas” 56-57 (2014), s. 162-181; por. R. Spataro, *Cur sermo Latinus adhibendus sit in sacris agendis*, VoxP 60 (2013) s. 69-77.

łacińskiego w Kościele⁴, czego dowodzenie byłoby jedynie stratą czasu, oficjalne wypowiedzi papieży i Stolicy Apostolskiej niezmiennie mówią o wadze, jaką przykłada ona do studium łaciny w seminariach duchownych i w instytutach teologicznych oraz do wymogu jej znajomości przez duchowieństwo⁵. Mimo niekorzystnych tendencji łacina pozostaje urzędowym językiem Stolicy Apostolskiej i Kurii Rzymskiej i to w nim publikowane są najważniejsze dokumenty Kościoła – papieskie encykliki, adhortacje, dekrety, bulle, listy *motu proprio*, konstytucje i listy apostolskie, ale także różnego rodzaju listy papieskie nieopatrzone kwalifikatorem „apostolskie”. Niższe rangą teksty publikowane są raczej w językach nowożytnych, co obecnie jest już regułą w przypadku homilii, orędzi, przemówień i innych wystąpień papieskich, których liczba w ciągu kilku ostatnich dziesiętków lat bardzo wzrosła⁶.

Autor artykułu nie spotkał polskich opracowań omawiających temat współczesnej łaciny kurialnej, jej leksyki, kwestii gramatycznych i stylistyki. Dlatego wydaje się uzasadnione podjęcie tego tematu – choćby w formie przyczynku – w czasopiśmie, którego tytułem *Vox Patrum* (z całym szacunkiem dla innych języków starożytnego chrześcijaństwa) można określić łacinę – *vox patrum, sermo Patrum, lingua Ecclesiae*.

Materiał źródłowy niniejszego opracowania stanowią wybrane łacińskie *epistulae* papieża Benedykta XVI – nie te „apostolskie”, ale właśnie owe inne⁷. Tego rodzaju listów z ośmiu lat jego pontyfikatu jest prawie

⁴ Por. R. Amerio, *Iota unum. Analiza zmian w Kościele katolickim w XX wieku*, Komorów b.r.w., s. 720-724.

⁵ Por. S. Pagano, *Il Latino nella Chiesa cattolica al discrimen fra concilio e post concilio: un discorso programmatico di Paolo VI a Latinitas* (1968), „Latinitas. Series nova” 8/2 (2020) s. 71-80; J. Nastalek, *Język łaciński językiem Kościoła i teologii. 50 lat Konstytucji Apostolskiej „Veterum sapientia”*, „Teologia w Polsce” 6/2 (2012) s. 129-139.

⁶ Szczegółowy podział dokumentów papieskich wraz z omówieniem ich funkcji i szeregiem przykładów z różnych epok historii Kościoła zamieszcza: Pavanetto, *Elementa linguae et grammaticae Latinae*, s. 183-219 (zwł. s. 203-204). Na temat tego, które dokumenty papieskie redagowane są zawsze bezpośrednio w języku łacińskim, jako urzędowym, a które są tłumaczone z języków nowożytnych na łacinę, co sprawia, że łacińska wersja jest uważana za tekst oficjalny, pisze: W. Turek, *Dal Lexicon Recentis Latinitatis ai tweets in latino. Alcune osservazioni circa il latino curiale dell'epoca postconciliare*, „Salesianum” 83 (2021) s. 405, 414.

⁷ Listy ukazały się jako: *Letters of Pope Benedict XVI (Latin)*, Città del Vaticano 2013. Są one także zamieszczone na internetowej stronie watykańskiej: https://www.vatican.va/latin/popes_latino/b-xvi/latin_hf_bxvi.html#EPISTULAE i w niniejszym opracowaniu z niej właśnie się korzysta (dostęp: 17.12.2021).

300, wśród nich zaś listów łacińskich jest 84. Zauważyć można następującą regułę. Listy opublikowane po łacinie nie mają wersji w językach nowożytnych, listy zaś, których treść jest opublikowana w jednym lub kilku językach nowożytnych, z kolei nie mają wersji łacińskiej. Spośród 84 listów łacińskich zdecydowana większość to takie, w których papież zleca wybranemu dostojnikowi kościelnemu jakieś specjalne zadanie, najczęściej reprezentowania go w ważnych uroczystościach odbywających się w którymś Kościele partykularnym, 9 listów zaś to gratulacje przekazane biskupom z okazji pięćdziesiątej rocznicy ich święceń kapłańskich lub dwudziestej piątej rocznicy święceń biskupich. W odniesieniu do wspomnianych listów, idąc za C. Pavanetto, przyjmujemy określenia *epistulae commissionis* i *epistulae gratulatoriae*⁸. Teksty wybrane do przedstawienia i analizy ograniczamy do dziewięciu listów gratulacyjnych⁹. Jest to liczba stosunkowo niewielka, ale dla celów postawionych w tym artykule wydaje się wystarczająca. Przedstawiona zostanie w nim kolejno struktura tychże listów, niektóre rozwiązania leksykalne oraz wybrane kwestie stylistyczne.

⁸ C. Pavanetto, *Elementa linguae et grammaticae Latinae*, s. 215: „Ob peculiarem eventum Summus Pontifex solet dare Epistulas Latinas, quae saltem trifaria ratione considerari possint: a) sunt *epistulae gratulatoriae*, quae, maxime oblate occasione quinquagesimae anniversariae memoriae ordinationis sacerdotalis vel quintae et vice-simae consecrationis episcopalis, mittuntur ad sacrorum Antistites per orbem terrarum; b) sunt *epistulae* quae expediuntur veluti *crediti muneris testes*, ut quando Cardinalis renuntiatur Legatus vel Missus extraordinarius, qui sollemnibus praesideat celebritatibus ipsius Summi Pontificis personam gerens, et vocantur *commisionis epistulae* (...)”.

⁹ *Epistula fratri Iuliano S. R. E. Cardinali Herranz data, Praesidi Pontificii Consilii de Legum Textibus „Feliciter instante”*; *Epistula data Xaverio S. R. E. Cardinali Lozano Baragán, Pontificii Consilii por Valetudinis Administris Praesidi „Una cum tota”*; *Epistula data Ioanni Baptistae S. R. E. Cardinali Re, Praefecto Congregationis pro Episcopis „Memorabilem sane”*; *Epistula data Iosepho S. R. E. Cardinali Saraiva Martins, Congregationis de Causis Sanctorum Praefecto „Quem cotidiana”*; *Epistula data Alfonso Mariae S. R. E. Cardinali Sticler, S.D.B. „Valde iucundum”*; *Epistula data Ivano S. R. E. Cardinali Diaz, Praefecto Congregationis pro Gentium Evangelizatione „Dignum sane”*; *Epistula data Renato Raphaeli S. R. E. Cardinali Martino, Pontificii Consilii de Iustitia et Pace necnon Pontificii Consilii de Spiritualis Migrantium atque Itinerantium Cura Praesidi „Memoriam profecto”*; *Epistula data Claudio S. R. E. Cardinali Hummes, O.F.M., Congregationis pro Clericis Praefecto „Sollemne prorsus”*; *Epistula data Ioanni Chrysostomo S. R. E. Cardinali Korec, S. I., Episcopo Emerito Nitriensi „Laeti laetum”*.

1. Struktura listu gratulacyjnego

Struktura każdego z omawianych listów gratulacyjnych jest ściśle określona, jednakowa w przypadku wszystkich. W tytule znajduje się imię, nazwisko i ewentualnie funkcja pełniona przez adresata w Kościele (podane w datiwie). Wystarczy wymienić dwa przykłady:

Venerabili Fratri Nostro
Iosepho S. R. E. Cardinali Saraiva Martins C.M. F.
Congregationis de Causis Sanctorum Praefecto¹⁰;

Venerabili Fratri Nostro
Alfonso Mariae S. R.E.
Cardinali Stickler, S.D.B.¹¹

Tuż po tytule zaczyna się część, którą można nazwać wprowadzącą, a jej funkcją jest wyjaśnienie powodu napisania listu. W liście do kard. Martinsa papież pisze:

Quem cotidiana inter negotia agenda pluries convenimus cuiusque consiliorum sapientiam valde aestimamus, rerum agendarum peritiam et actuosam navitatem, nunc peculiari modo te cogitamus, Venerabilis Frater Noster, aureum Sacerdotii tui mox celebrantem iubilaeum. Toto ergo animo et affectu te complecti cupimus tibi hasce per Litteras Nostram gratulationem exprimere simul et fraternam caritatem¹².

Bardzo często spotykamy się z Tobą pośród codziennych zajęć i bardzo ceniemy Twą mądrość i rady, biegłość i skora do pomocy gorliwość. Teraz zaś w szczególny sposób myślimy, o Tobie, Czcigodny Nasz Bracie, jako że wkrótce będziesz obchodził złoty jubileusz kapłaństwa. Pragniemy Cię ogarnąć całym uczuciem serca, a jednocześnie przez ten oto list wyrazić ci Nasze powinszowanie i braterską miłość¹³.

W liście do kard. Diaza część wstępna jest krótsza, choć zarazem uroczystsza:

¹⁰ *Quem cotidiana.*

¹¹ *Valde iucundum.*

¹² *Quem cotidiana.*

¹³ Wszystkie tłumaczenia obecne w artykule w przekładzie autorskim.

Dignum sane et iustum est, Venerabilis Frater Noster, Nos te cogitare laudibusque Nostris honestare, occurrente faustissimo Episcopatus tui argenteo iubilaio.

Zaiste, godnym i słusznym jest, Czcigodny Nasz Bracie, wspomnieć cię i wyrazić ci Nasze pełne pochwały uznanie, gdy zbliża się jakże szczęśliwy srebrny jubileusz twojego biskupstwa.

Równie uroczystą formę ma część listu napisanego z okazji 50-lecia kapłaństwa do kard. Re, wysokiego urzędnika Kurii Rzymskiej, Prefekta Kongregacji do spraw Biskupów:

Memorabilem sane laetumque diem illum, tertium videlicet mensis Martii, quo quinquaginta abhinc annos sacerdotalem accepisti ordinationem, perlibenter per hasce Litteras gratulamur tibi, Venerabilis Frater Noster, qui ob insigne officium studiumque ardens pro universae Ecclesiae bono inter proximos Nostros annumeraris operis socios¹⁴.

Godny zaiste pamięci i radosny jest ów dzień, trzeci miesiąca marca, w który przed pięćdziesięciu laty przyjąłeś święcenia kapłańskie. My tym oto listem jak najchętniej winszujemy go tobie, Czcigodny Nasz Bracie, który przez wzgląd na znakomity urząd i żarliwy zapał dla dobra całego Kościoła zaliczasz się do Naszych bliskich współtowarzyszy.

Po wstępie rozpoczyna się zasadnicza część listu gratulacyjnego, w której przypomniany jest życiorys jubilata i wyliczone są jego zasługi. W liście do kard. Martinsa wymienia się początki jego kapłaństwa, studia po otrzymaniu święceń prezbiteratu, pracę, święcenia biskupie, włączenie do kolegium kardynalskiego i służbę w różnych dykasteriach Stolicy Apostolskiej. Ta część obejmuje kilka akapitów listu. Kończy ją podsumowanie będące jednocześnie wprowadzeniem do specjalnych życzeń:

De his proinde plurimisque aliis de causis gratulari tibi festinamus hanc faustam Sacerdotii tui anniversariam memoriam [...]. Ominamur tibi laetificam iubilaui tui celebrationem atque, intercedentibus Beatissima Virgine Maria, sancto Ioseph omnibusque Sanctis et Beatis, quorum causas diligenter curas, copiosas tibi Spiritus Sancti precamur consolationes¹⁵.

Z tych przeto i z bardzo wielu innych przyczyn śpieszymy, by ci powinszować

¹⁴ *Memorabilem sane.*

¹⁵ *Quem cotidiana.*

tej szczęśliwej rocznicy twojego kapłaństwa [...]. Życzymy Ci radosnych obchodów jubileuszu i za wstawiennictwem Najświętszej Maryi Panny, świętego Józefa oraz wszystkich świętych i błogosławionych, o których sprawy gorliwie się troszczysz, modlimy się o obfite pociechy Ducha Świętego dla ciebie.

W liście do wspomnianego kard. Diaza przejście od przypomnienia jego życiorysu do życzeń jest znów – podobnie jak wstęp – uroczystsze i ma formę pytania retorycznego, a po nim następuje podkreślenie, że to wszystko jest dziełem łaski Chrystusa.

Ceterum, quis narrare potest cuncta munera quae in bonum Ecclesiae universalis et in utilitatem Nationis tuae apte obiisti!¹⁶

Zresztą, kto potrafi opowiedzieć o wszystkich zadaniach, które należycie wypełniłeś dla dobra Kościoła powszechnego i dla pożytku twojego narodu!

Część, w której papież przedstawia życiorys i dokonania jubilata, jest w każdym liście najdłuższa i przechodzi w zakończenie. To z kolei jest stosunkowo krótkie, ponieważ swą długością odpowiada mniej więcej części wstępnej. Stanowi jednak bardzo ważną, właściwie najistotniejszą część listu gratulacyjnego. Papież przekazuje bowiem wiadomość o udzieleniu adresatowi swego błogosławieństwa, a czyni to, używając specjalnych, uświęconych tradycją formuł. W przypadku listu do kard. Martinsa konkluzja zawierająca błogosławieństwo jest następująca:

Haec denique sincera vota et omina confirmet Benedictio Nostra Apostolica, quam, veluti gratulantis animi Nostri testem caelestiumque gratiarum pignus, imprimis tibi, Venerabilis Frater Noster, deinde Claretianae religiosae tuae familiae cunctisque gaudii tui participibus amanter impertimus!¹⁷.

Te szczere wreszcie pragnienia i życzenia niechaj umocni Nasze błogosławieństwo apostolskie, którego na świadectwo powinszowań płynących z Naszego serca i jako zadatku niebiańskich łask najpierw tobie, Czcigodny Nasz Bracie, następnie twej rodzinie klaretyńskiej i wszystkim uczestnikom twej radości z miłością udzielamy.

¹⁶ *Dignum sane.*

¹⁷ *Quem cotidiana.*

Do formuł błogosławieństwa wrócimy jeszcze w kolejnym paragrafie. Kończąc uwagi na temat struktury listu, trzeba jeszcze dodać, że po błogosławieństwie, na samym końcu, podane jest miejsce oraz data nadania listu i rok pontyfikatu papieża. Dla przykładu w przypadku listu gratulacyjnego do kard. Martinsa informacje te są następujące:

Ex Aedibus Vaticanis, die XVI mensis Februarii, anno MMVII, Pontificatus Nostri secundo¹⁸.

Z Watykanu, dnia 16 miesiąca lutego, w roku 2007, drugim Naszego pontyfikatu.

2. Wybrane rozwiązania leksykalne

Przy lekturze listów gratulacyjnych pisanych przez papieża do biskupów z okazji rocznic święceń kapłańskich lub biskupich najważniejsze wydaje się zwrócenie uwagi na różnorodność określeń związanych z tym tematem.

2.1. Określenia święceń i ich rocznic

Wśród omawianych papieskich listów w większości przypadków chodzi o pięćdziesięciolecie lub siedemdziesięciolecie kapłaństwa oraz o srebrny jubileusz biskupstwa. Przyjrzyjmy się wspomnianej różnorodności, wyliczając – w pewnym porządku – napotkane określenia. W pierwszej kolejności stanowią je rozmaite wyrażenia rzeczownikowe, a więc takie, które składają się z rzeczownika i modyfikujących go wyrazów oraz przymiotników. Dla większej przejrzystości te wyrażenia wyliczamy tu, podając rzeczownik w pierwszym przypadku, choć w tekście występuje on z reguły w przypadkach zależnych: *aureum sacerdotii iubilaeum*¹⁹; *presbyteratus aureum iubilaeum*²⁰; *aureum sacerdotalis ordinationis iubilaeum*²¹; *vitae sacerdotalis iubilaeum*²²; *sacerdotii anniversaria memoria*²³; *ordina-*

¹⁸ *Quem cotidiana.*

¹⁹ *Quem cotidiana.*

²⁰ *Una cum tota.*

²¹ *Feliciter instante.*

²² *Valde iucundum.*

²³ *Feliciter instante, Una cum tota, Quem cotidiana.*

*tionis anniversaria memoria*²⁴; *presbyteralis ordinationis anniversaria memoria*²⁵; *fausta Sacerdotii anniversaria memoria*²⁶; *faustissima celebratio presbyteratus*²⁷; *sacerdotii dies natalis*²⁸; *sacerdotalis honorifica commemoratio*²⁹; *faustissimum Episcopatus argenteum iubilaeum*³⁰.

Wiele określeń święceń lub rocznicy święceń albo ma postać zdań, albo formę peryfrastyczną: *archiepiscopali ornatus dignitate*³¹; *sacerdos es ordinatus*³²; *quingenta abhinc annos sacerdotalem accepisti ordinationem*³³; *commemoramus illum perfaustum diem quo quingenta ante annos [...] sacerdotii dono Dominus te ditavit*³⁴; *Ipse beatissimus Pater ad plenitudinem sacerdotii te extollere dignatus est*³⁵; *memoria [...] illius felicissimi diei, cum sacro ordine auctus [...]*³⁶; *longinqui illius diei repetere recordationem, [...] cum [...] presbyterali ordine es auctus*³⁷; *in sacro ordine indutus es virtutem ex alto*³⁸.

Wśród cytowanych określeń wyrażenie *sacer ordo*, albo w liczbie mnogiej odpowiednio *sacri ordines*, to termin od najdawniejszych czasów używany w teologii i liturgii w odniesieniu do święceń, jak świadczy o tym dla przykładu choćby Sakramentarz papieża Grzegorza³⁹. Również starożytną proveniencję ma określenie *sacerdotii dies natalis*, jako że terminem *natalis* określano m.in. również dzień, w którym ktoś rozpoczynał piastowanie jakiegoś urzędu albo rocznicę tego dnia, czego świadectwo znajdujemy m.in. we wspomnianym Sakramentarzu, gdzie formularz Mszy

²⁴ *Memorable sane.*

²⁵ *Valde iucundum.*

²⁶ *Quem cotidiana.*

²⁷ *Valde iucundum.*

²⁸ *Feliciter instante.*

²⁹ *Memoriam profecto.*

³⁰ *Dignum sane.*

³¹ *Feliciter instante.*

³² *Valde iucundum.*

³³ *Memorablem sane.*

³⁴ *Feliciter instante.*

³⁵ *Feliciter instante.*

³⁶ *Memoriam profecto.*

³⁷ *Sollemne prorsus.*

³⁸ *Memorablem sane.*

³⁹ Por. Gregorius Magnus, *Liber sacramentorum*, PL 78, 221: „Postulat sancta mater Ecclesia catholica, ut hunc praesentem subdiaconem ad onus diaconii, vel diaconum ad onus presbyterii ordinetis”; PL 78, 223: „Benedictio Patris, et Filii, et Spiritus sancti descendat super te, ut sis benedictus in ordine sacerdotali [...]”.

odprawianej przez papieża na rozpoczęcie pontyfikatu nosi tytuł *Oratio in natali papae*⁴⁰. Poświadczenie w dawnych tekstach mają także określenia: *sacerdotii anniversaria memoria* i *ordinationis anniversaria memoria*, ponieważ w rzymskich tekstach przedchrześcijańskich przymiotnik *anniversarius* był często używany na określenie na przykład dorocznych igrzysk, świąt lub ofiar (*ludi anniversarii, festi dies anniversarii, sacra anniversaria*, co odnotowują wszystkie ważniejsze słowniki, chociażby *Lexicon Forcelliniego*), a zatem z łatwością znalazł on miejsce w języku łacińskim chrześcijan.

Rozbudowana zaś fraza: *memoria [...] illius felicissimi diei, cum sacro ordine auctus* należy z kolei do bardziej kunsztownych wśród komentowanych tu określeń. Wymienione określenia mówią o zakorzenieniu tego rodzaju słownictwa korespondencji papieskiej w starożytnych i dawnych tekstach źródłowych.

Trzeba jednak odnotować, z negatywną raczej oceną, pojawienie się wyrażenia *celebratio presbyteratus*, które – formalnie oczywiście poprawne – nie ma za sobą długiej historii. Podobnie określenie złotego jubileuszu wyrażeniem *aureum sacerdotalis ordinationis iubilaeum* jest chyba kalką włoskiego sformułowania: *giubileo d'oro dell'ordinazione sacerdotale*. Na przykład A. Bacci uważa wyrażenia *jubilaeum episcopale vel sacerdotale* za niedozwolone, proponując w to miejsce: *annus ab initio sacerdotio XXV* czy *annus a suscepto episcopatu* lub *a suscepta episcopali dignitate*⁴¹.

2.2. Leksyka w formułach błogosławieństwa

Drugim polem prezentacji leksyki listów są formuły błogosławieństwa. W analizowanych dziewięciu tekstach powtarza się kilka wariantów tychże formuł, oczywiście rozmaicie skomponowanych, w zależności od powodu powstania listu i od bezpośredniego kontekstu. Zobaczmy to na przykładach:

[...] Apostolica Nostra Benedictione, quam tibi ac tuis singulis amantissime has consignantes Litteras impertimus⁴².

⁴⁰ Por. Gregorius Magnus, *Liber sacramentorum*, PL 78, 225; *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, Niort 1883-1887 (hasło *Giubileo*).

⁴¹ Por. A. Bacci, *Lexicon eorum vocabulorum quae difficiliter Latine redduntur*, wyd. 3, Romae 1955, s. 300.

⁴² *Feliciter instante*.

[...] apostolskim Naszym błogosławieństwem, którego tobie i każdemu z twych bliskich udzielamy z największą miłością, ten list podpisując.

[...] ac benignitatis Nostrae documentum clarum tibi transmittimus, Apostolicam scilicet ex animo Benedictionem Nostram⁴³.

[...] a jako wyraźny dowód Naszej życzliwości przesyłamy ci z serca apostolskie błogosławieństwo.

Apostolica Benedictio Nostra, quam tibi, Venerabilis Frater Noster, cunctisque gaudium tuum participantibus peramanter impertimus⁴⁴.

apostolskie Nasze błogosławieństwo, którego tobie, Czcigodny Nasz Bracie, i wszystkim uczestniczącym w twojej radości z wielką miłością udzielamy.

Haec denique sincera vota et omnia confirmet Benedictio Nostra Apostolica, quam, veluti gratulantis animi Nostri testem caelestiumque gratiarum pignus, imprimis tibi, Venerabilis Frater Noster, deinde Claretianae religiosae tuae familiae cunctisque gaudii tui participibus amanter impertimus⁴⁵.

Te wreszcie szczere pragnienia i życzenia niechaj potwierdzi Nasze błogosławieństwo apostolskie, którego jako świadectwa powinszowań z Naszego serca płynących i zadatku niebiańskich łask z miłością udzielamy tobie, Czcigodny Nasz Bracie, a następnie twojej zakonnej rodzinie klaretyńskiej i wszystkim uczestnikom twojej radości.

[...] hoc benevolentiae Nostrae documentum atque Benedictionem Nostram Apostolicam, pignus caelestis copiosae remunerationis, quam tibi in primis, deinde Familiae et Patriae tuae, universae etiam Societati Sancti Francisci Salesii omnibusque tecum caritate coniunctis peramanter impertimur⁴⁶.

[...] to świadectwo Naszej życzliwości oraz błogosławieństwo Nasze apostolskie, zadatek obfitej odpłaty niebiańskiej, którego tobie najpierw, a potem ojczyźnie i rodzinie twojej, a także całemu Towarzystwu Świętego Franciszka Salezego i wszystkim poprzez dobroć z tobą złączonym, udzielamy z wielką miłością.

[...] hoc fraternae caritatis et aestimationis documentum atque Benedictionem Nostram Apostolicam, pignus caelestis copiosaeque remunerationis, quam tibi in primis, deinde omnibus tecum caritate coniunctis peramanter impertimur⁴⁷.

[...] to świadectwo miłości i szacunku oraz Nasze apostolskie błogosławieństwo, które jest zadatkiem niebiańskiej obfitej odpłaty i którego tobie

⁴³ *Una cum tota.*

⁴⁴ *Memorabilem sane.*

⁴⁵ *Quem cotidiana.*

⁴⁶ *Valde iucundum.*

⁴⁷ *Dignum sane.*

najpierw, a potem wszystkim przez życzliwość z tobą złączonym udzielamy z wielką miłością.

Benedictionem Nostram singulari cum animi affectione addicimus, largiter universis qui necessitudinis vinculo tecum obstringuntur cumulate prolixèque ipsam adscribendam⁴⁸.

Ze szczególnym uczuciem serca dołączamy Nasze błogosławieństwo, które trzeba szczodrze, obficie oraz hojnie skierować ku wszystkim, którzy połączeni są z tobą węzłem przyjaźni.

Tibi itaque Nos Ipsi nominatim, Venerabilis Frater Noster, Apostolicam Benedictionem Nostram singulari cum animi affectione addicimus, largiter universis qui necessitudinis vinculo tecum obstringuntur cumulateque adscribendam⁴⁹.

Dla ciebie przeto My sami osobiście, Czcigodny Nasz Bracie, ze szczególnym uczuciem serca dołączamy apostolskie Nasze błogosławieństwo, które trzeba szczodrze, obficie oraz hojnie skierować ku wszystkim, którzy połączeni są z tobą węzłem przyjaźni.

Dum ergo flagrantia vota, quaecumque sunt salutaria, optabilia, fausta adprecantia, imo e pectore promimus, a sanctissimo ac sempiterno Deo tibi supernorum munerum copiam imploramus, quorum auspiciis simul atque propensae voluntatis Nostrae pignus esto Apostolica Benedictio, quam tibi amantissime impertimus⁵⁰.

Gdy więc z głębi serca wydobywamy gorące pragnienia, życząc wszelkiego zdrowia, pomyślności i szczęścia, błagamy najświętszego i wiekuistego Boga o obfitość darów z wysoka dla ciebie, czego zapowiedzią, a zarazem zadatkiem Naszej skorej życzliwości niech będzie apostolskie błogosławieństwo, którego z największą miłością tobie udzielamy.

Przykłady pokazują, że w formułach błogosławieństwa nie ma nowego słownictwa. Jeśli w przypadku określeń święceń oraz ich rocznic z jednej strony – jak wiedzieliśmy wyżej – mamy terminologię, której źródłem są teksty bardzo dawne, z drugiej zaś nieco zmodernizowaną, to w przypadku wspomnianych formuł jest zgoła inaczej. Ze względu na swój charakter, przede wszystkim na swą powtarzalność i konwencjonalność, błogosławieństwa zachowują swój niezmienny kształt literacki, zawierają tradycyjne słownictwo i takąż stylistykę.

⁴⁸ *Memoriam profecto.*

⁴⁹ *Sollemne prorsus.*

⁵⁰ *Laeti laetum.*

3. *Cursus*

Obserwacje dotyczące stylistyki w omawianych listach gratulacyjnych ograniczymy do kwestii występowania *cursus*. Wiadomo, że z większą lub mniejszą intensywnością *cursus* spotykamy w oficjalnych dokumentach i przemówieniach od schyłku antyku, czyli odtąd, gdy z powodu zaniku iloczasu w przyozdabianiu prozy retorycznej w pozycjach poprzedzających silną interpunkcję zaczęto stosować system kadencji rytmicznych polegających na odpowiednim następowaniu sylab akcentowanych i nieakcentowanych. Inaczej mówiąc, klasyczna iloczynowa klauzula została zastąpiona klauzulą akcentową. Zalecano stosowanie czterech typów zakończeń zdań bądź członów zdaniowych: *cursus planus*, *velox*, *tardus* oraz *trispondaicus*. *Cursus* rozprzestrzenił się szeroko w klasztorach i szkołach oraz w kurii papieskiej. Reguły stosowania *cursus* w kurii papieskiej łączą się zwłaszcza z nazwiskami dwóch jego propagatorów, Giovanni di Gaeta (1060-1119) i Alberto di Mora (1100-1187), późniejszych papieży Gelazjusza II i Grzegorza VIII⁵¹. Warto dodać, że gatunkiem literackim, w którym w kulturze średniowiecznej *cursus* znalazł szczególne miejsce, był list. W przypadku listów stanowił on element wykładu dotyczącego *ars dictaminis*, zwłaszcza *dictamen prosaicum*⁵².

Przy omawianiu współczesnej *Latinitas curialis* kwestia obecności lub nieobecności *cursus* w listach papieskich wydaje się istotniejsza niż analizowane przykładowo rozwiązania leksykalne, ponieważ leksykę można omawiać w odniesieniu do każdego dokumentu Stolicy Apostolskiej, a pytanie o obecność *cursus* jest w gruncie rzeczy pytaniem o to, czy współczesny list papieski pozostaje nadal związany regułami łacińskiej prozy artystycznej, a zatem czy kontynuuje tradycję listu z późnego antyku i średniowiecza. Odpowiedź na pytanie o obecność *cursus* w komentowanych listach jest pozytywna. Przedstawione są tutaj wybrane przykłady poszczególnych jego rodzajów. Przykładów jest nieco mniej niż 60, choć z pewnością nie udało się wychwycić wszystkich.

⁵¹ Por. A. Schiaffini, *Cursus*, w: *Enciclopedia Italiana*, Roma 1931, w: https://www.treccani.it/enciclopedia/cursus_%28Enciclopedia-Italiana%29/ (dostęp: 14.11.2021); M. Plezia, *L'origine de la théorie du cursus rythmique au XIIe siècle*, „Archivum Latinitatis Medii Aevi” 39 (1974) s. 5-22.

⁵² Por. T. Michałowska, *Klucz semiotyczny. Teoria i twórczość literacka w średniowieczu*, „Pamiętnik Literacki” 3 (2006) s. 36.

Cursus planus (po sylabie akcentowanej następują dwie nieakcentowane, jedna akcentowana i jedna nieakcentowana, może zatem wystąpić następujący układ: wyraz wielosylabowy akcentowany paroksytonicznie, a po nim wyraz trzysylabowy akcentowany paroksytonicznie): *mensis Augusti*⁵³; *luculenterque exactum*⁵⁴; *fideles colendos*⁵⁵; *vehementer laetandi*⁵⁶; *tibi collatis*⁵⁷; *praeesse volentes*⁵⁸; *Successores relatus*⁵⁹; *nactus honorem*⁶⁰; *flagrantia vota*⁶¹; *ratio poscit*⁶²; *enixe laudamus*⁶³; *Octobris diem*⁶⁴; *virtutem ex alto*⁶⁵; *sumus experti*⁶⁶.

Cursus tardus (po sylabie akcentowanej następują kolejne dwie nieakcentowane, jedna akcentowana i znów dwie nieakcentowane, możliwy jest więc także następujący układ: wyraz wielosylabowy akcentowany paroksytonicznie, a po nim wyraz czterosylabowy akcentowany proparoksytonicznie): *tibi transmittimus*⁶⁷; *fungi muneribus*⁶⁸; *pectore promimus*⁶⁹; *affectione addicimus*⁷⁰; *universae familiae*⁷¹; *pervahi volumus*⁷²; *Rectoris Magnifici*⁷³; *operis socios*⁷⁴; *praestantiora officia*⁷⁵.

Cursus velox (wyraz wielosylabowy akcentowany proparoksytonicznie, a w nim wyraz czterosylabowy akcentowany paroksytonicznie, np. zamiast wyrazu czterosylabowego na końcu można umieścić na przykład dwa dwu-

⁵³ *Sollemne prorsus.*

⁵⁴ *Sollemne prorsus.*

⁵⁵ *Sollemne prorsus.*

⁵⁶ *Feliciter instante.*

⁵⁷ *Valde iucundum.*

⁵⁸ *Memoriam profecto.*

⁵⁹ *Laeti laetum.*

⁶⁰ *Laeti laetum.*

⁶¹ *Laeti laetum.*

⁶² *Laeti laetum.*

⁶³ *Laeti laetum.*

⁶⁴ *Una cum tota.*

⁶⁵ *Memorabilem sane.*

⁶⁶ *Quem cotidiana.*

⁶⁷ *Una cum tota.*

⁶⁸ *Dignum sane.*

⁶⁹ *Laeti laetum.*

⁷⁰ *Sollemne prorsus.*

⁷¹ *Sollemne prorsus.*

⁷² *Feliciter instante.*

⁷³ *Quem cotidiana.*

⁷⁴ *Memorabile sane.*

⁷⁵ *Memorabilem sane.*

sylabowe): *commemorabitur iubilaeum*⁷⁶; *expromere festinamus*⁷⁷; *Litteras impertimus*⁷⁸; *amantissime impertimus*⁷⁹; *copiam imploramus*⁸⁰; *universitate instituendos*⁸¹; *curriculum reolentur*⁸²; *Dominus te ditavit*⁸³; *impendisti prosperitatem*⁸⁴; *Cardinalium cooptavit*⁸⁵; *honores conciliasti*⁸⁶; *Nostris memoraturos*⁸⁷; *Romanae officiorum*⁸⁸.

Cursus trispondiacus lub *trispondaicus* (po sylabie akcentowanej następują trzy nieakcentowane, potem akcentowana i nieakcentowana, a zatem możliwy i zalecany jest następujący układ: wyraz wielosylabowy akcentowany paroksytonicznie, a po nim wyraz czterosylabowy akcentowany paroksytonicznie, jak cyцерońskie *esse videatur*): *commotione suscepisti*⁸⁹; *peramanter impertimus*⁹⁰; *peramanter impertimur*⁹¹; *amanter impertimus*⁹²; *ipsam adscribendam*⁹³; *cumlateque adscribendam*⁹⁴; *dispensator constitutus*⁹⁵; *doctrina erudit*⁹⁶; *studiosius gessisti*⁹⁷; *studiose gratulandi*⁹⁸; *sumus prosecuti*⁹⁹; *fraternam caritatem*¹⁰⁰; *Dei famulatum*¹⁰¹; *apte obiisti*¹⁰²; *tibi recolendi*¹⁰³; *tibi polli-*

⁷⁶ *Una cum tota.*

⁷⁷ *Valde iucundum.*

⁷⁸ *Feliciter instante.*

⁷⁹ *Laeti laetum.*

⁸⁰ *Laeti laetum.*

⁸¹ *Sollemne prorsus.*

⁸² *Feliciter instant.*

⁸³ *Feliciter instante.*

⁸⁴ *Memorabilem sane.*

⁸⁵ *Memorabilem sane.*

⁸⁶ *Memoriam profecto.*

⁸⁷ *Dignum sane.*

⁸⁸ *Una cum tota.*

⁸⁹ *Dignum sane.*

⁹⁰ *Memorabilem sane.*

⁹¹ *Valde iucundum.*

⁹² *Quem cotidiana.*

⁹³ *Memoriam profecto.*

⁹⁴ *Sollemne prorsus.*

⁹⁵ *Sollemne prorsus.*

⁹⁶ *Sollemne prorsus.*

⁹⁷ *Sollemne prorsus.*

⁹⁸ *Feliciter instante.*

⁹⁹ *Feliciter instante.*

¹⁰⁰ *Quem cotidiana.*

¹⁰¹ *Dignum sane.*

¹⁰² *Dignum sane.*

¹⁰³ *Laeti laetum.*

*cemur*¹⁰⁴; *annos peregristi*¹⁰⁵; *Ecclesiae peracta*¹⁰⁶; *diebus ostendetur*¹⁰⁷; *tecum colloquimur*¹⁰⁸; *tecum referentes*¹⁰⁹.

W komentowanych listach najczęstszym przykładem *cursus* jest *trispondiachus*, który występuje 19 razy, *planus* występuje 14 razy, *velox* – 13 razy, a *tardus* – 9 razy. Najwięcej przykładów *cursus* udało się znaleźć w listach *Sollemne prorsus* i *Feliciter instante*, choć – jeśli weźmiemy pod uwagę długość listu – można powiedzieć, że *cursus* występuje najczęściej w *Laeti laetum*, gdyż jest w każdej części listu, a zwłaszcza w formule błogosławieństwa. Z tego podsumowania nie można wyprowadzać dalszych uogólnień. Jest to tylko stwierdzenie – w analizowanych dziewięciu listach gratulacyjnych Benedykta XVI występuje *cursus*. Badanie użycia konkretnego *cursus* i jego funkcji wychodzi poza ramy naszego założenia. To, co tu ustalono, jest przeto niczym innym niż skromnym przyczynkiem, jakby rodzajem furtki otwartej w kierunku dalszych analiz.

Kończąc, można wyrazić przekonanie, że *cursus* występuje w wielu innych listach i rozmaitych dokumentach papieskich, oczywiście nie tylko Benedykta XVI, ale także Jana Pawła II z tak obfitą dokumentacją jego pontyfikatu, wcześniejszych papieży i obecnego także. Łączenie dokumentów z imionami papieży, jeśli rozpatrujemy te teksty od strony języka, jest niewątpliwie tylko kwestią formalną, bo nie wychodzą one faktycznie spod ręki papieża. Jest to *Latinitas curialis*, interesującą zaś rzeczą byłoby wskazanie jakichś tendencji w stylistyce związanych z upływem czasu, jeśli za cezurę weźmie się choćby lata Soboru i czas późniejszych przemian. Łatwiej jest obserwować i komentować zagadnienie leksyki, bo z całą pewnością powstaje nowe słownictwo, czyli *verba novata* i konstruowane z nich sformułowania, choć nieraz są one nadmiernie funkcjonalne, jak *dialogus cum cultura*¹¹⁰ albo *culturae emolumentum*¹¹¹. Z drugiej strony wiemy, że nowa leksyka łacińska

¹⁰⁴ *Laeti laetum.*

¹⁰⁵ *Laeti laetum.*

¹⁰⁶ *Quem cotidiana.*

¹⁰⁷ *Una cum tota.*

¹⁰⁸ *Una cum tota.*

¹⁰⁹ *Una cum tota.*

¹¹⁰ *Una cum tota.*

¹¹¹ *Valde iucundum.*

jest jednak niezbędna, by oddać współczesną rzeczywistość, jako że zgodnie z twierdzeniem C. Eggera: *omnia dici possunt Latine*¹¹².

***Latinitas curialis* on the Example of *Epistulae gratulatoriae* of Benedict XVI. Lexical and Stylistic Approximations**

(summary)

The study discusses selected aspects of the contemporary *Latinitas ecclesiastica*, especially its variation called *Latinitas curialis*, in nine congratulatory letters of Pope Benedict XVI. The author of the article analyzes the vocabulary related to the main topic of the letters – priestly and bishop ordination and their jubilees, as well as the occurrence of *cursus*, i.e. a system of rhythmic cadences consisting in the appropriate sequence of stressed and unstressed syllables. The terms for ordinations and their anniversaries come from very old source texts, only to a lesser extent this vocabulary is new; the formulas of papal blessings at the end of the letters retain the unchanged literary shape, traditional vocabulary and the same style. *Cursus*, present in the Latin papal curia, with slight breaks from the end of antiquity, appears in the analyzed letters in its four varieties: *cursus planus*, *velox*, *tardus* and *trispindaicus*.

Keywords: curial Latin; congratulatory letters of Benedict XVI; vocabulary; *cursus*

***Latinitas curialis* na przykładzie *Epistulae gratulatoriae* Benedykta XVI. Przybliżenia leksykalne i stylistyczne**

(streszczenie)

W opracowaniu omawia się wybrane aspekty współczesnej *Latinitas ecclesiastica*, szczególnie jej odmiany zwanej *Latinitas curialis*, w dziewięciu listach gratulacyjnych papieża Benedykta XVI. Autor analizuje słownictwo dotyczące głównego tematu listów – święceń kapłańskich i biskupich oraz ich jubileuszów, a także występowanie *cursus*, czyli systemu kadencji rytmicznych polegających na odpowiednim następowaniu sylab akcentowanych i nieakcentowanych. Określenia święceń oraz ich rocznic pochodzą z dawnych tekstów źródłowych, tylko w mniejszym stopniu jest to słownictwo nowe. Formuły błogosławieństw papieskich zamykających listy zachowują niezmienny kształt literacki, tradycyjne słownictwo i takąż stylistykę. *Cursus* obecny w łacinie kurii papieskiej, z niewielkimi przerwami, od końca antyku, w analizowanych listach występuje w swych czterech odmianach: *cursus planus*, *velox*, *tardus* i *trispindaicus*.

Słowa kluczowe: łacina kurialna; listy gratulacyjne Benedykta XVI; leksyka; *cursus*

¹¹² Jest to zresztą tytuł pracy C. Eggera (*Omnia dici possunt Latine*, Città del Vaticano 1990). C. Egger kierował redakcją współczesnego słownika łacińskiego, niezbędnego w pracy dykasterii Kurii Rzymskiej komponującej teksty dokumentów w języku łacińskim: *Lexicon recentis Latinitatis. Editum cura operis fundati cui nomen „Latinitas”*, t. 1-2, ed. C. Egger, Città del Vaticano 1992-1997.

Bibliografia

Źródła

Gregorius Magnus, *Liber sacramentorum*, PL 78, 25-240.
Letters of Pope Benedict XVI (Latin), Città del Vaticano 2013; Benedictus Pp. XVI, *Epistulae*, w: https://www.vatican.va/latin/popes_latino/b-xvi/latin_hf_bxvi.html#EPIS-TULAE (dostęp: 14.11.2021).

Opracowania

Amerio R., *Iota unum. Analiza zmian w Kościele katolickim w XX wieku*, Komorów b.r.w.
 Bacci A., *Lexicon eorum vocabulorum quae difficilius Latine redduntur*, wyd. 3, Romae 1955.
 Egger C., *Omnia dici possunt Latine*, Città del Vaticano 1990.
Glossarium mediae et infimae latinitatis, Niort 1883-1887.
Lexicon recentis Latinitatis. Editum cura operis fundati cui nomen „Latinitas”, t. 1-2, ed. C. Egger, Città del Vaticano 1992-1997.
 Michałowska T., *Klucz semiotyczny. Teoria i twórczość literacka w średniowieczu*, „Pamiętnik Literacki” 3 (2006) s. 29-54.
 Mohrman Ch., *Łacina liturgiczna – jej początki i charakter. Trzy wykłady (I)*, tł. T. Dekert, „Christianitas” 56-57 (2014) s. 162-181.
 Nastalek J., *Język łaciński językiem Kościoła i teologii. 50 lat Konstytucji Apostolskiej „Veterum sapientia”*, „Teologia w Polsce” 6/2 (2012) s. 129-139.
 Pagano S., *Il Latino nella Chiesa cattolica al discrimen fra concilio e post concilio; un discorso programmatico di Paolo VI a Latinitas (1968)*, „Latinitas. Series nova” 8/2 (2020) s. 71-80.
 Pavanetto C., *Elementa linguae et grammaticae Latinae*, Roma 2009.
 Plezia M., *L'origine de la théorie du cursus rythmique au XIIe siècle*, „Archivum Latinitatis Medii Aevi” 39 (1974) s. 5-22.
 Schiaffini A., *Cursus*, w: *Enciclopedia Italiana*, Roma 1931, w: https://www.treccani.it/enciclopedia/cursus_%28Enciclopedia-Italiana%29/ (dostęp 14.11.2021).
 Spataro R., *Cur sermo Latinus adhibendus sit in sacris agendis*, „Vox Patrum” 60 (2013) s. 69-77.
 Turek W., *Dal Lexicon Recentis Latinitatis ai tweets in latino. Alcune osservazioni circa il latino curiale dell'epoca postconciliare*, „Salesianum” 83 (2021) s. 400-414.